

Kovalchuk H. V.

Odessa National University of Economics

UKRAINIAN DRAMA OF EXECUTED RENAISSANCE PERIOD IN EARLY ACADEMIC INTERPRETATION OF N.B. KUZIAKINA

Summary

The article highlights the early literary and theater criticism works of N. B. Kuziakina concerning Executed Renaissance period which found a systematic presentation in her monograph «Essays on the Ukrainian Soviet drama. Part 1 (1917–1934)» and extended in series of following publications. Author analyzed in detail academic approach of the scholar to ascertain of genesis and genealogy of drama, its ideological and artistic originality, innovative trends; to characteristic of leading figures of Ukrainian dramaturgy of the outlined period. Attention is paid to author's view on the problems of formation and development of the new Ukrainian theater.

Keywords: N.B. Kuziakina, history of literary criticism, history of literature and theater, drama of Executed Renaissance, Marxist methodology.

УДК 811.111'22'35

СПЕЦИФІКА ЗНАКІВ І ЗНАКОВИХ СИСТЕМ

Макарук Л.Л.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті проаналізовано різні типи знаків, специфіку й функціонування знакових систем. Простежено взаємозв'язок та взаємозалежність кількох знаків і знакових систем. Виявлено особливості вербальних та невербальних компонентів комунікації як складників різних знакових систем. Звернуто увагу на те, що характерною ознакою сучасної англосовітської писемної комунікації є симбіоз неоднорідних семіотичних ресурсів, які належать до кількох знакових систем. Обґрунтовано особливості невербальних одиниць, які, як і вербальні, можуть бути контекстуально залежними, часто вступають у парадигматичні зв'язки, маючи синоніми, антоніми та омоніми, є також полісемантичними одиницями, виконують різну синтаксичну роль.

Ключові слова: знак, знакова система, вербальні та невербальні засоби, класифікація, графічні одиниці.

Постановка проблеми. У сучасному англосовітському комунікативному просторі функціонують графічні одиниці, які належать до різних знакових систем, що складаються з поліфонічного спектра семіотичних ресурсів. Для писемного дискурсу характерне співіснування вербальних і невербальних компонентів в одному слові, словосполученні, реченні, тексті. Використання паралінгвальних комунікативних компонентів загалом умотивоване й виразно демонструє зміни, яких зазнає сучасному писемне спілкування. Окреслені вище модифікації не випадкові, а продиктовані прагненням комунікантів максимально швидко передати різножанрову інформацію, залучаючи при цьому цілком відмінні засоби у плані вираження та абсолютно ідентичні у плані змісту.

В одних випадках симбіоз вербальних і невербальних засобів засвідчує відповідність писемної комунікації принципу економії, в інших – залучення візуальних компонентів спрощує спілкування. Як наслідок, візуальні семіотичні ресурси сприяють тому, що інформаційні блоки стають змістово насиченішими й естетично цікавішими. На фоні інших вони «впадають у вічі першим» й запам'ятовуються надовго, увиразнюючи в такий спосіб ключові ідеї. Кількість вербальних і невербальних засобів у межах інформаційного блоку різножанрового змісту варіативна й нефіксована. Вербальні елементи преважують, однак не мають такого сильного потенціалу впливу, як невербальні. Поза сумнівом неординарності та специфічності англосовітським писемним повідомленням надають невербальні компоненти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі дослідження вербальних і невербальних зна-

ків присвячено значну кількість лінгвістичних розвідок. На сучасному етапі розвитку мовознавства писемну комунікацію розглядають у межах візуальної комунікації [16], мультимодальної лінгвістики [13; 14], графічної лінгвістики [1], паралінгвістики (параграфеміки) [2], соціальної та когнітивної семіотики [14; 15]. Однак у цих студіях проблема взаємозалежності та взаємозв'язку лінгвальних і паралінгвальних одиниць на сьогодні недостатньо досліджена, що й зумовлює доцільність висвітлення обраної проблематики.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Усі означені мовознавчі напрями об'єднує те, що предметом та об'єктом їх дослідження є не лише літерні, а й позалітерні одиниці. Як наслідок, ми підсвідомо стаємо активними учасниками творення та використання засобів, які синтезують вербальні і невербальні складники у єдине смислове та структурне ціле. Це, своєю чергою, відкриває перед лінгвістами нові грані для розвідок і спонукає їх зосередити увагу на нових проблемах, які ще не були предметом ґрунтовного лінгвістичного аналізу, що й зумовлює актуальність обраної проблематики.

Мета статті – окреслити специфіку різних типів знаків і знакових систем, зосередивши увагу на кореляції вербальних та невербальних компонентів; виявити їх особливості й диференційні ознаки.

Виклад основного матеріалу. У сучасних лінгвістичних дослідженнях знак – матеріальний, чуттєво сприйманий предмет, який виступає в процесі пізнання і спілкування в ролі замітника (представника) іншого предмета і використовується для

одержування, зберігання, перетворення і передачі інформації [5, с. 169].

Знак – важливий комунікативний компонент. І вербальні, і невербальні знаки утворюють окремі семіотичні системи. Типи знаків та знакових систем усебічно обґрунтовані в лінгвістичних розвідках [3; 4; 6; 7; 10; 11; 12]. Найпоширеніша диференціація знаків – за типом відношень між матеріальною формою знака і позначуваним об'єктом. Відповідно до цієї класифікації знаки поділяють на знаки-символи, знаки-індекси, знаки-копії і знаки-символи.

М. П. Кочерган зазначає, що А. Шафф запропонував класифікацію, за якою всі знаки поділяють на природні й штучні. Серед штучних виокремлюють несловесні і словесні; серед словесних – сигнали і замітники; серед замітників – іконічні знаки та знаки-символи. Класичне та загальновідоме таке твердження: знак має план вираження та план змісту. Зазначимо: існує два підходи щодо структури знака. Одні учені вважають, що знак має тільки план вираження, інші схильні до думки, що знак – це двостороння одиниця, яка має і план вираження, і план змісту [5, с. 174 – 175].

Знак розглядають в межах семантики, синтактики, сигматики та прагматики. Саме ці аспекти відіграють провідну роль під час проведення аналізу, який допомагає з'ясувати значення знаків, способи можливої сполучуваності, правила побудови коректних висловлювань, відношення знака до відображуваного об'єкта, відношення мовця до знака.

Звернемо увагу на різні типи знаків [8, с. 257 – 275; 9, с. 271 – 287]. Серед знаків виокремлюють: одиничні, конвенційні, складні, системні, аситуативні та ситуативні, прямі та непрямі, самостійні та несамостійні, мовні та немовні, інтенціональні та неінтенціональні. Крім цих типів знаків є й низка інших, тому цей перелік не можна вважати вичерпним. Зазначимо, що багато знаків мають стосунок і до усного, і до писемного мовлення.

Одиничні знаки – знаки, які не належать до будь-якої знакової системи, що не перебувають у смислових і функціональних відношеннях, у відношеннях взаємодії з будь-якими іншими знаками під час інформування. Наприклад: піктограми, якими послуговуються на залізничному вокзалі з інформативною метою, знак копірайт, амперсанд, знак параграфа.

Конвенційні знаки – знаки, форма яких має зі значенням знака зв'язок, який ґрунтується на умовності. Зв'язок форми і значення умовний. У цьому разі йдеться про кольори світлофора, цифри. *Складні знаки* – знаки, в яких можна виділити окремі значущі елементи, наприклад, герб, прапор, окремі піктограми. Системні знаки перебувають у визначених смислових чи функціональних відношеннях з іншими (принаймні ще з одним знаком). Йдеться про співвідношення знаків у межах однієї системи, які мають значення і залежать один від одного.

Аситуативні знаки – це знаки, за якими постійно закріплене незалежно від ситуації одне значення. Їх можна вважати універсальними, оскільки в різних контекстах вони мають одне значення, наприклад: палець, яким торкаються губ, символізує мовчання. *Ситуативні знаки* мають змінні позначки. Їх конкретне значення залежить від ситуації, наприклад: у математичній формулі букви можна замінити цифрами.

Прямі знаки – знаки, що передають смисл безпосередньо, наприклад, цифри означають кількість, без залучення слів або будь-яких інших знаків. Однак, навпаки, якщо цифра читається словом, можна говорити про те, що її значення передається за до-

помогою іншого знака, і, як наслідок, перший знак передає другий, тобто слово, яке вимовляється в цій ситуації, можна трактувати як непрямий знак. Прямими ж знаками є й іконічні знаки вивісок.

Непрямі знаки – знаки, які позначають інші знаки, наприклад, азбука Морзе передає знаки алфавіту, тобто через один знак передають інший. Це метазнаки, оскільки написані слова також непрямі так як передають слова-знаки, які вимовляють.

Самостійні або вільні знаки – знаки, які можна використовувати окремо від інших, наприклад, дзвінок телефону. Вони зазвичай не поєднуються з будь-якими іншими знаками.

Несамостійний, або зв'язаний, знак – знак, який не використовують окремо й не поєднують з іншими. Несамостійними вважають пунктуаційні знаки, які використовують лише зі словами, курсив, жирний шрифт. Однак у сучасному англійському комунікативному просторі пунктуаційні знаки використовують самостійно, не поєднуючи з іншими. Наприклад: (:,))). Наведені приклади засвідчують, що вони можуть функціонувати самостійно. На противагу цьому деякі приголосні звуки не утворюють окремого слова, а входять до складу слова, обов'язково поєднуючись з іншими знаками-літерами.

Немовні знаки – знаки, які не продукуються живими організмами, однак вони сприймаються ними як знаки. *Мовні знаки* – знаки, які є засобом спілкування окремих індивідів. Герогліфічна, піктографічна, алфавітна системи складають мовні знаки.

Інтенціональні знаки – знаки, створені зумисно, з певною метою, наприклад: знаки фірм, знаки дорожнього руху. *Неінтенціональні знаки* належать до мовних знаків, що виникають унаслідок конкретних ситуацій і змушують людей відповідним чином реагувати на щось, наприклад: незумисні пози, вигуки як результат відчуття болю, страху.

За словником «Знаки прошлого и настоящего» Н. М. Романової, А. В. Філіппова та В. М. Панькіна, знакова система – це сукупність знаків, які функціонально пов'язані між собою [8, с. 260]. Інформація передається за посередництвом знакової системи зазвичай внаслідок комбінації кількох знаків, (принаймні двох, рідше – одного), розміщення яких залежить від кількох чинників. Дотримуємося думки, що є випадки, коли набір певних знаків називають системою умовно, оскільки вони не пов'язані між собою функціонально.

А. Б. Соломоник зазначає, що знакова система – це сукупність знаків, які об'єднані між собою різними типами зв'язків [9, с. 274]. Дослідник пропонує класифікацію знаків за такими п'ятьма критеріями:

- 1) за квантою (ступенем) абстрактності базисного знака (природні; образні; мовні; системи запису; формалізовані системи з фіксованими символами; формалізовані системи зі змінними символами);
- 2) за способом побудови (побудовані лінійно (последовно); розбиті на ряди, які періодично повторюються; ті, що складаються з різних груп знаків зі спеціальними алгоритмами їх обробки);
- 3) за відкритістю (закритістю) (відкриті; закриті);
- 4) за способом створення (знакові системи, які виникають стихійно; створені відповідно до раніше задуманого плану);

5) за обсягом застосування (прийняті як мова для обробки даних (текстові коди); системи *ad hoc* (для конкретного випадку)) [9, с. 274].

Представлена вище класифікація – одна з багатьох, які лежать в основі сучасних лінгвістичних досліджень. Проаналізуємо окремі типи знаків і знакових систем докладніше, зосередивши увагу на їх специфіці, взявши за основу короткі термінологічні

словники [8; 9]. Серед знакових систем виокремлюють: атематичні, операціональні, перехресні, статичні, тематичні, асинтагматичні та синтагматичні, відкриті та замкнуті (закриті), прості та складні. Цей перелік знакових систем теж не є вичерпним.

Атематичні знакові системи – системи, які можуть передавати інформацію, що необмежена будь-якою темою чи явищем. Наприклад, азбука Морзе, за посередництвом якої можна передати майже все чи все. Атематичною системою знаків можна вважати і усну, і писемну форму мови.

Операціональні знакові системи вважають допоміжними стосовно статичних, які входять до складу складних знакових систем. Знаки операціональної системи позначають операції над знаками статичної системи (знаки, що використовують для позначення арифметичних дій; пунктуаційних знаків щодо слів). Спростуємо й таке твердження: «природно, що одними знаками операціональної системи неможливо передати інформацію» [8, с. 266]. Зауважимо, що сучасний англomовний комунікативний простір, особливо рекламна сфера змінює традиційне уявлення про те, що знаки пунктуації слід уважати лише операціональними. Ними успішно послуговуються у писемному мовленні. Фактично за кожним із цих знаків закріплено нове значення. Крім свого первинного призначення, вони виконують й інші функції, наприклад, передають позитивні чи негативні емоції в писемному розмовному мовленні: :) або :(.

У *перехресних знакових системах* частина знаків має однакою форму. Наприклад, деякі літери в англійському й латинському алфавітах збігаються.

Статичні системи знаків – головні системи в межах складних знакових систем стосовно операціональних. *Тематичні (обмежені) знакові системи* – системи, які слугують для інформування в конкретній сфері. До них належать знаки дорожнього руху.

Асинтагматичні знакові системи – системи, знаки яких не поєднуються один з одним під час інформування. Кожен із цих знаків функціонує самостійно й не залежить від інших. Вони можуть бути представлені поруч. Однак їх значення не є контекстно зумовленим, і, як наслідок, їх дистрибуція, порядок розміщення не є важливими для декодування значення. Знаки, що належать до цієї системи, передають цілком завершену інформацію, не потребують додаткового тлумачення і не мають жодного стосунку до інших елементів. Спільним у них є лише те, що вони належать до однієї системи у межах якої вони утворюють цілісну систему знаків. Їх розміщення довільне. У цій системі немає чітко визначених правил, які визначають їх розміщення. Цю систему складають піктограми (дорожні знаки; знаки, представлені в інструкціях).

Складники *синтагматичних знакових систем* поєднуються між собою; їхнє розміщення не є довільним, а чітко визначене ustalеними правилами й нормами. До цієї системи належить алфавіт.

З номінації наступних знакових систем (*відкритих та закритих*) очевидним є те, що відкриті постійно зазнають певних змін, а закриті – стали. Відкриті системи легко трансформуються, закриті – стійкіші до певних змін, однак елементи і однієї, і другої комбінуються зі знаками, що належать до інших систем. У відкритих системах одні знаки із часом випадають із системи, інші – нові, з'являються.

Закриті (замкнуті) системи знаків мають строго визначену кількість знаків, і введення нових знаків неможливе чи нетипове, наприклад: алфавітні графічні позначки, ідеограми (арабські цифри). Однак аналіз сучасного англomовного комунікативного

простору свідчить про протилежне. Англomовний алфавіт поповнюють неалфавітні (паралінгвальні) знаки, які належать до різних знакових систем. Вочевидь, що вони не кодифіковані, мають відмінний план вираження, проте однакою план змісту.

Прості системи знаків містять функціонально й семантично однорідні знаки (наприклад, тризнакова система світлофора). *Складні системи знаків* охоплюють дві чи кілька простих взаємопов'язаних знакових систем. Складною системою знаків можна вважати поєднання статичної та операціональної систем. Другим різновидом складної системи знаків є багаторівнева, яка складається зі статистичних знакових систем різних рівнів відносно один до одного. Наприклад, систему мови складають різні одиниці від найнижчого до найвищого (фонемі, морфемі, слова).

Для сучасного англomовного писемного мовлення характерне поєднання різних знаків (вербальних і невербальних). В межах одного повідомлення їх кількість неоднакова. Вербальні компоненти переважають. Однак потенціал невербальних може бути значно сильнішим. Розміщення невербальних компонентів нефіксоване. Не існує загальноприйнятих правил відповідно до яких можуть чи не можуть бути використані паралінгвальні компоненти. Проведений аналіз засвідчує, що будь-яка вербальна одиниця може бути заміщена невербальною чи невербальними, наприклад: eco:)drive; I ♥ you; 2gether; 4u. І, навпаки, кілька фонем, які складають ціле слово можна замінити одним знаком.

У цьому випадку йдеться про семантичний анклаву, суть якого полягає у тому, що до тексту, який, як зазвичай вважають, складається лише з вербальних знаків, залучають складники інших знакових систем і, як наслідок, маємо справу з мультимодальним текстом у якому провідну роль відіграють семіотичні ресурси. Мовлячи про семантичний анклаву також зазначимо, що його крім вербальних одиниць також формують й інші знаки: цифри (які належать до замкнутої, конвенційної та простої систем знаків), хімічні знаки, формули та ін.

Слід звернути увагу й на те, що як і вербальні знаки, невербальні вступають у парадигматичні відношення, маючи при цьому низку синонімів, омонімів, антонімів, будучи полісемантичними одиницями. Невербальні знаки поліфункціональні, вони не лише виступають заміниками вербальних одиниць, а й виконують низку функцій: комунікативну, естетичну, фатичну, експресивну, прескриптивну та ін.

Висновки і пропозиції. Таким чином, у сучасному мовознавстві немає єдиного підходу щодо трактування поняття *знак* і *знакова система*. Проведений аналіз свідчить, що у лінгвістиці існують різні критерії відповідно до яких диференціюють типи знаків і знакових систем. Серед знаків виокремлюють: одиничні, конвенційні, складні, системні, асинтагматичні та ситуативні, прями та непрямі, самостійні та несамостійні, мовні та немовні, інтенціональні та неінтенціональні. Найпоширеніші знакові системи – атематичні, операціональні, перехресні, статичні, тематичні, асинтагматичні та синтагматичні, відкриті та замкнуті (закриті), прості та складні. Наведені переліки неповні, однак дають можливість сформулювати уявлення щодо специфіки одиниць, якими послуговуються і в усному, і в писемному мовленні.

Спектр семіотичних ресурсів, які використовують на письмі доволі різноманітний. Закономірно, що в англomовних рекламних блоках превалюють мультимодальні семантичні анклавні, які стануть предметом дослідження подальших лінгвістичних розвідок. Важливими та актуальними видаються

також проблеми, що стосуються специфіки інших знаків та знакових систем, термінологічного апарату когнітивної та соціальної семіотики.

Наступні розвідки будуть також спрямовані на дослідження семантичних і структурних особливостей мультимодальних рекламних повідомлень;

встановленні їх особливостей й функціонального призначення; виявленні взаємозв'язку та взаємозалежності вербальних та невербальних одиниць; проведенні аналізу семіотичних ресурсів з метою всебічного та поліаспектного обґрунтування специфіки мультимодальних семантичних анклавів.

Список літератури:

1. Гельб И. Опыт изучения письма. Основы грамматиологии / Игнаций Гельб; [под ред. и с предисл. И. Дьяконова]; [пер. с англ. Л. С. Торбовицкой, И. М. Дунаевской]. – [2-е изд.]. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 368 с.
2. Елина Е. А. Семіотика реклами / Е. А. Елина. – М.: ИТК «Дашков и К». – 2008. – 136 с.
3. Кашкин В. Б. Введение в теорию коммуникации: учеб. пособие / Вячеслав Кашкин. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 2000. – 175 с.
4. Колшанский Г. В. Паралингвистика / Г. В. Колшанский. – М.: Наука, 1974. – 81 с.
5. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – К.: Академія, 2006. – 464 с.
6. Крейдлин Г. Е. Кронгауз М. А. Семіотика, или азбука общения // Г. Е. Крейдлин, М. А. Кронгауз. – М.: Флинта; Наука, 2009. – 240 с.
7. Моррис Ч. Основная теория знаков / Ч. Моррис // Семіотика. – М.: Наука, 1983. – С. 37–89.
8. Романова Н. Н. Знаки прошлого и настоящего: краткий словарь / Наталья Романова, Андрей Филиппов, Вячеслав Панькин. – М.: Флинта; Наука, 2007. – 280 с.
9. Соломоник А. Б. Синтаксис в знаковых системах (с приложением дополненного словаря семіотических терминов) / А. Б. Соломоник. – М.: Изд-во ЛКИ, 2011. – 288 с.
10. Солощук Л. В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі / Л. В. Солощук. – Х.: Константа, 2006. – С. 1–41.
11. Соссюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики / Фердинанд де Соссюр; [пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко]. – К.: Основи, 1998. – 324 с. – С. 37–101.
12. Степанов Ю. С. Семіотика: Антологія / Ю. С. Степанов. – М.: Академ. Проект; Екатеринбург: Деловая кн., 2001. – 702 с.
13. Kress G. Multimodal Discourse / G. Kress, T. Van Leeuwen. – Bloomsbury Academic. – 2001. – 152 p.
14. Kress G. Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication / G. Kress. – London: Routledge, 1st ed. – 2009. – 236 p.
15. Leeuwen Van T. Introducing Social Semiotics: An Introductory Textbook / T. Van Leeuwen. – London: Routledge, New Ed ed. – 2004. – 320 p.
16. Lester P. Visual Communication: Images with Messages / P. Lester. – Canada: Wadsworth Cengage Learning. – 2006. – 450 p.

Макарук Л.Л.

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

СПЕЦИФИКА ЗНАКОВ И ЗНАКОВЫХ СИСТЕМ

Аннотация

В статье анализируются разные типы знаков, специфика и функционирование знаковых систем. Отслеживается взаимосвязь и взаимозависимость нескольких знаков и знаковых систем. Определены особенности вербальных и невербальных компонентов коммуникации как составляющих разных знаковых систем. Обращено внимание на то, что отличительной чертой современной англоязычной письменной коммуникации является симбиоз неоднородных семіотических ресурсов, принадлежащих к нескольким знаковым системам. Очерчены особенности невербальных единиц, которые, как и вербальные, могут быть контекстуально зависящими, часто вступают в парадигматические отношения, имеют синонимы, антонимы, омонимы, выступают также и полисемантическими единицами, исполняют разную синтаксическую роль.

Ключевые слова: знак, знаковая система, вербальные и невербальные средства, классификация, графические единицы.

Makaruk L.L.

Lesya Ukrainka Eastern European National University

DISTINCTIVE CHARACTERISTICS OF SIGNS AND SIGN SYSTEMS

Summary

In this article different types of signs have been analyzed. The peculiarities and the functioning of sign systems have been described. The interdependence and interconnection of verbal and non-verbal components of communication have been analyzed. The distinct features of verbal and non-verbal means of communication as constituent parts of different sign systems have been identified. Attention is directed to the fact that a distinct feature of modern English written communication is the symbiosis of multiple semіotic resources which belong to several different sign systems. Attention is given to non-verbal means which, in the same manner as verbal ones, can be context-dependent, and can often have paradigmatic relations, in that they may have synonyms, antonyms, and homonyms, may be polysemantic, and may perform a variety of different syntactic functions.

Keywords: sign, sign system, verbal and non-verbal means, classification, graphic means.